

**TARİHİ ŞAHSİYETLERE KARŞI VEFANIN TOPLUMSAL
HAREKETLERE DÖNÜŞMESİNİN SOSYOLOJİK TEMELLERİ:
MEVLÂNA ÖRNEĞİ**

İbrahim KAYGUSUZ*

ÖZ

Tarihe mal olmuş güçlü figürler, yaşadıkları zaman diliminde toplumsal hareketler oluşturma veya kurumsal yapılar ortaya çıkarma hedefine odaklanmamışlardır. İslam tarihinde kurumsallaşan dini hareketlerin çoğu karizmatik şahsiyetlerin vefatından sonra onun takipçileri, öğrencileri veya onun yerini doldurmaya çalışan kimseler tarafından başlatılmıştır. Manevi otorite olan bu tarihi şahsiyetlere karşı takipçilerinin hissettiği vefa duygusu, zaman içinde yerleşik (müesses) hâle gelen toplumsal/dini hareketler ortaya çıkarmıştır. Mevlâna Celaleddin-i Rûmi'ye nisbet edilen Mevlevî hareketi de böyle ortaya çıkmıştır. Toplumsal ve dini bir hareket olan Mevlevîliğin sosyolojik temellerini vefa kavramı bağlamında ortaya koymak, bu çalışmanın odaklanması gereken asıl amacı olarak düşünülmüştür.

Anahtar Kavramlar

Mevlâna, Mevlevîlik, Toplumsal Hareketler, Vefa Duygusu.

* Dr., MEB, Sosyoloji Kitap Yazım Komisyonu Başkanı, e-mail: ibrahimkaygusuz@gmail.com

Giriş

Mevlâna Celaleddin-i Rûmi tarihe mal olmuş önemli şahsiyetlerden birisidir. Mevlâna'nın yakın halkası olan talebeleri, müritleri ve akrabaları, vefatından sonra ona olan vefalarından ötürü kurumsallaşan toplumsal bir hareket (Mevlevilik) ortaya çıkarmışlardır. Takipçilerinin, Mevlâna'nın ilim, ahlak, fazilet ve tasavvuf gibi değerlerle ilgili anlayışı etrafında şekillenen düşünce ve eylemlerini yaşatma arzusu, emanetini sonraki nesillere aktarma talebi, hatırasını canlı tutma çabası ve aynı ideali paylaşanlar olarak bir arada kalma ihtiyacı, bu toplumsal/dini hareketin ortaya çıkışını ve bugüne taşınmasını sağlamıştır.

Bir mürşit olarak Mevlâna, hayatta iken kurumsallaşmanın göstergeleri olan bazı pratikleri ortaya koymuş ve vefatından sonra, kurucu aktör rolünü oynayacak bazı kişileri, diğerlerinden ayırarak farklı bir şekilde konumlandırmıştır. Mevlâna bu kişileri çeşitli rollerle görevlendirmiş ve müntesiplere (bağlılar grubuna) belli bir düzen içinde daha iyi rehberlik yapabilmelerini sağlayacak pozisyonlar vermiştir. Bu bağlamda Mevlâna Selahaddin Zerkub, Çelebi Hüsameddin ve Sultan Veled'e belli dönemlerde farklı konumlar vermiş ve bağlılar grubu içinde bir hiyerarşi ihdas etmiştir. Selahaddin Zerkub Mevlâna'dan önce vefat etmiştir. Çelebi Hüsameddin ve Sultan Veled ise Mevlâna'nın vefatından sonra ona olan vefa duygularının gereği olarak kurumsallaşmanın zeminini hazırlamışlar ve yüzyıllarca sürecek olan toplumsal bir hareketin ortaya çıkışına kaynaklık etmişlerdir.

Bir otorite tipi olarak Mevlâna'nın derin tefekkürü, ifade etme becerisi, coşkun karakteri, evrensel bakış açısı ve kucaklayıcı yönü, hem Çelebi Hüsameddin gibi tevazu ve mahviyet sahibi öncülerin hem de Sultan Veled gibi kuvvetli teşkilatçıların kurumsallaşmaya dönük çabalarını kolaylaştırmıştır. Öte yandan Ulu Arif Çelebi'nin Mevlâna'ya karşı vefası, Mevleviliğin ortaya çıkışında, dışa açılmasında ve yayılmasında önemli rol oynamıştır.

Mevlâna'ya karşı vefanın toplumsal bir harekete dönüşmesinin sosyolojik temelleri irdelenirken bazı dinamikler ön plana çıkmaktadır. Mevlâna bağlılarına ait toplumsal ve dini bir hareket olan Mevleviliğin ortaya çıktığı tarihsel ve kültürel şartlar, bir otorite tipi olarak Mevlâna'nın

hareket üzerindeki sosyo-psikolojik etkisi, kurucu aktörlerin karakteristik özellikleri, harekete ait kurumsal özellikler ve grubun güncel durumu bu dinamiklerin başında gelmektedir.

Mevlevi Toplumsal Hareketini Ortaya Çıkaran Tarihsel ve Kültürel Şartlar

Moğol istilası, İslam dünyasının ve özellikle Anadolu'nun kaderini derinden etkileyen tarihi olaylar zincirini içermektedir. Bu istila sosyal, siyasi ve kültürel anlamda üç yeni durum ortaya çıkarmıştır. Bunlar, tasavvuf hareketlerinin farklı coğrafyalar arasında nakli, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ve Türklerin Anadolu'ya egemen olmasıdır.

13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nde gözle görülür bir tasavvufi canlılık bulunmaktaydı. Bu canlılığa katkı sağlayanlar arasında İran, Mısır, Irak ve Suriye'den göç yoluyla gelen mutasavvıflar olduğu gibi Horasan ve Maverâünnehr Türkleri içinde yetişen Yesevi tarikatna mensup olanlar da vardı.¹ Anadolu Selçuklu Devleti'nin hükümdarları, sufilere karşı hoşgörülü davranmakta, onlara kucak açmakta, fethettikleri bölgelerde onlara vakıflar tahsis etmekte, tekke ve zaviyeler inşa etmekte ve onları vergi yükünden muaf tutmaktaydı. Örneğin dönemin hükümdarları Mevlâna'nın babası olan Sultan'ul Ulema'ya karşı çok samimi davranmaktaydı. Bu samimiyet hem Mevlâna devrinde hem de Mevlâna bağlılarına ait toplumsal ve dini bir hareketin ortaya çıktığı ilk dönemlerde artarak devam etmiştir.

Bu dönemlerde Anadolu'da tasavvuf faaliyetlerini gerçekleştirmeye başlayan büyük şahsiyetlerin başında Muhyiddin İbnü'l Arabi, Sadreddin-i Konevi, Fahreddin-i Iraki, Ehvâdüddin-i Kirmani, Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Mevlâna Celâleddin-i Rumi ve Hacı Bektaş-ı Veli gelmektedir. Anadolu coğrafyası bunlarla birlikte farklı birçok büyük şahsiyete ve tarikat faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Bu tarihi şahsiyetlerin müritleri, mürşitlerine karşı yaşadıkları vefa duygusundan ötürü, vefatlarından sonra onlara nisbet edilen toplumsal ve dini hareketler

¹ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994., s. 299.

kurmuşlardır.

Mevlâna bağlılarına ait toplumsal ve dini hareketin doğduğu ve yayıldığı dönemde savaş ve yokluk şartları, beraberinde günvensiz bir atmosfer getirmişti. Bu durum insanları tasavvuf hareketlerine ve onlara ait dergâhlara yönlendiriyordu. Dönemin Anadolu'sunda Kalenderi, Haydari, Babailerin çeşitli kolları, Kazruni, Rıfai² vb. Şii-Bâtini ve Sünni gelenekten gelen pek çok tasavvuf akımı varlığını sürdürüyordu. Türklerin göç ve fetih yoluyla Anadolu'ya geldikleri dönemlerde batını ve heterodoks karakteri baskın tarikatlar Anadolu'da oldukça yaygınlaşmış durumdaydı.

Dönemin Konya şehri, birçok tasavvuf hareketine ev sahipliği yapmaktaydı. Kübrevilik, Fütüvvet hareketi ve Ahilik bunlardan bazılarıdır. Bu tasavvuf hareketleri birbirlerinden etkilenmişlerdir. Örneğin Mevlevilik hareketinde Kübreviyye tarikatının kurallarının belirgin bir şekilde görülmesi, bu etkilerden biri olarak kabul edilir.³

Anadolu Selçuklu Devleti ile birlikte göçebelikten yerleşik hayata geçiş, Mevlevilik ve Kadirilik gibi Sünni tarikatların güçlenmesine yol açan uygun şartları oluşturmuştur. Mevlevilik kuruluş ve yayılma dönemlerinde yerleşik olan farklı sosyal sınıflara dayanmaktaydı. Bunlar arasında soylu ve entellektüel bir zümrenin yanında toplumsal kökeni itibariyle hayli çeşitlilik içeren diğer sosyal katmanlara mensup insanlar da bulunmaktaydı. Bu tarikat genç, yaşlı, soylu, âlim ve eğitimsizler arasında olduğu kadar saray memurları ve padişahlar arasında da yaygındı.⁴

Bir Düşünsel Lider veya Otorite Tipi Olarak Mevlâna

Mevlâna hayatta olduğu dönemde lider, manevi otorite ve mürşit olarak grubu ayakta tutan tek güçtü. O'nun inisiyatifi ve grubun düzenine dönük tasarrufları, lider merkezli bir canlılığı beraberinde getirmişti. Sultan Veled'in teşebbüsüyle Mevlâna'nın medresesinin yanında birkaç oda yaptırılmıştı. Sonraki dönemlerde medresenin bir de topluluk yeri

² Abdalbâki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 26.

³ Yusuf Küçükdağ, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2000, s. 13.

⁴ Franklin, D. Lewis, *Mevlâna Geçmiş ve Şimdi Doğu ve Batı*, Çev. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 472-473.

(cemaathane) oluşturulmuştu. Böylece Mevlâna daha hayatta iken medresesi küçük bir tekke özelliği taşımaya başlamış,⁵ bu durum sonraki döneme ait kurumsallaşmayı da kolaylaştırmıştır. Mevleviliğin kurumsallaşmasına ait gelenek ise zaman içinde şekillenmiştir.

Mevlâna'nın ilmî ve tasavvufî şahsiyeti, entelektüel çevresi Mesnevî başta olmak üzere telif ettiği eserleri onu bir düşünsel lider ve manevi bir otorite tipi olarak otaya çıkarmıştır. O'nun ilmî şahsiyeti, İslam'ın tarihsel mirasına, içinde yaşadığı döneme ve coğrafyaya ait kodlar taşımaktadır. Mevlâna, tasavvufun yaygın olduğu bir zaman ve mekânda yetişmiş, düşünce dünyası ve tasavvuf anlayışı da buna göre şekillenmiştir. Babası Sultanü'l Ulema Bahaeddin Veled'in nispetinin İmam-ı Gazalî'nin kardeşi Ahmet Gazalî'ye dayanması,⁶ Necmeddin-i Kübra'nın halifelerinden olması ve Belh'te Fahreddin-i Razi ile münasebette bulunması Mevlâna'nın ilmî ve tasavvufî dünyasını etkileyen sosyal çevresine ait bazı örneklerdir. Kendisinin Burhaneddin Muhakkik Tirmizî, Sadreddin Konevi ve Şems-i Tebrizî gibi büyük mutasavvıflarla bir arada yaşamayı, dönemin ilim merkezlerinde (Halep, Şam vb.) uzun yıllar ilim tahsil etmesi de, O'nun içinde yaşadığı sosyal ortamın farklılığının göstergeleridir.

Tahsilini Orta Doğu'da zamanın en ünlü medreselerinde ve en ünlü hocalarında tamamlayan, İslam hukuku sahasının uzmanı olarak Konya'ya dönüp faaliyetlerine başlayan İslam Hukuku Müderrisi Mevlâna Celâleddin-i Rumi, burada cezbe dolu İranlı sufi Şems-i Tebrizî ile karşılaşmıştır. Mevlâna'nın Şems-i Tebrizî ile geçirdiği günler, O'nun içindeki manevi coşkuyu ortaya çıkarmış ve sonuçta onu ilahî aşk ve cezbe şairi hâline dönüştürmüştür.⁷ Mevlâna sünni esaslara dayalı zührcü tasavvuf anlayışını⁸ hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. O'nun, hayatının sonuna kadar babasının "Maarif"ini bir başucu kitabı olarak

⁵ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 71.

⁶ Feridun bin Ahmed Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, (Sipehsâlâr Risalesi), Çev. Tahsin Yazıcı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.23.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 86-89.

⁸ Ocak, *a.g.e.*, s. 124-125.

tutmaya devam etmesi bu tutumun bir göstergesidir.⁹

Mevlâna'nın sufi düşünce evrenindeki yeri, genel sufi yaklaşımların seyri ile uyumludur. İbn-i Arabi, Necmeddin Kübra, İbn-i Sina ve İmam-ı Gazali gibi İslam düşünce tarihinin en büyük düşünürlerinin yaşadığı dönemden hemen sonra gelen Mevlâna, Kur'an ve sünneti meşruiyetin kaynağı olarak kabul eden bu şahsiyetlerin açmış olduğu çığırın da takipçisi olmuştur.¹⁰

Mevlâna'nın tasavvuf anlayışının merkezinde Kur'an ve Hz. Peygamber bulunmaktadır. Onun "Canım tenimde oldukça Kur'anın kölesiyim. Seçkin Peygamber Muhammed'in (a.s) yolunun toprağıyım."¹¹ şeklindeki sözleri bu duruma işaret etmektedir. Mevlâna'nın tasavvufu, bir bilgi sistemi veya hayali bir idealizm değil; irfan, tahakkuk, aşk ve cezbe âleminde olgunlaşma esaslarına dayanmaktadır.¹²

Mevlâna'ya ait; "Hamdım, piştim, yandım" sözü onun tasavvufi şahsiyetini özetlemektedir. Bu söz ile Mevlâna, ilahî aşk yolculuğundaki ham olma, pişme ve yanma süreçlerine işaret etmektedir. Hayatı üç aşamalı olarak devam eden Mevlâna, Şems'ten önce ham iken Şems'le birlikte pişmiş, Şems'ten sonra ise yanmış yani hakikate ulaşmıştır. Bu, Mevlâna'nın şeriatten marifete ve hakikate geçiş sürecidir.¹³

Şems'le karşılaşmadan önce zahiri ilimlerde ilerleyen ve bir müderris olarak medresede kalabalık bir öğrenci topluluğuna ders veren Mevlâna, marifet, hakikat ve vuslat sürecine daha sonra başlamıştır. Sultan Veled, Mevlâna'nın Şems'le buluşmasını, âşık ile maşuk'un veya Musa ile Hızır'ın buluşmasına benzetmektedir. Şems'ten sonraki Mevlâna, ilahî aşkta erimiş

⁹ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 142; Eflâki, a.g.e., s. 130.

¹⁰ Erdal Baykan, *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlâna*, Bilge Adam Yayınları, Van, 2005, s. 61.

¹¹ Himmet Konur, Mevlâna Tasavvuf ve Ahlâk, *Mevlâna ve İnsan Sempozyum Bildirileri*, Yay. Haz. Mehmet Şeker, vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 34.

¹² Abdalbâki Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin Hayatı Eserleri Felsefesi, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2015*, s. 168; A. Selâhaddin, Hidâyetoglu, *Hazret-i Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî Hayatı ve Şahsiyeti*, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2016, s. 49.

¹³ Dilaver Gürer, *Hiz. Mevlâna ve Tasavvuf*, Altınkaynak Şirketler Grubu Kültür Hediyesi, Konya, 2015, s. 65-80.

bir tefekkür abidesidir.¹⁴ Bu anlamda, Şems-i Tebrizi ve Mevlâna'nın metinlerinde birbirleri hakkında söyledikleri dikkate alındığında, ikisinin arasındaki "mürşitlik ve müritlik" ilişkisi birlikte yürümüştür.

Mevlâna'nın tasavvuf telakkisinde senkretik bir yapı göze çarpmaktadır. Bu yapı, Muhyiddin-i Arabî'nin mistik ve metafizik bir sistem hâline getirdiği vahdet-i vücud mektebi ile Afîfeddin Tilemsani'nin tasavvuf anlayışının şekillendirdiği Mağrip mektebinin ahlakçı karakterini, Irak mektebinin zühtçülüğünü ve İran mektebinin coşkucu ve estetikçi karakterini sentezlemektedir.¹⁵

Mevlâna'nın tasavvufundaki senkretik yapı bir başka açıdan kuşatıcı diğer bir senteze işaret etmektedir. Yeni-Eflâtun felsefesinin üzerine inşa edilen İran'ın hikmet, edebiyat ve tasavvufu; Necmeddin-i Kübra ve babası Bahaeddin Veled'in şeriata dayalı tasavvufu; Feridüddin Attar ve Hakîm Senai'nin mistik edebiyatı; Ömer İbnü'l-Farid'in lirik sanatı ve nihayet onun Rumca yoluyla Yunan medeniyetiyle olan teması onun tasavvufunu geniş bir senteze dönüştürmüştür.¹⁶

Öte yandan Mevlâna, Şems-i Tebrizî'nin ortadan kaybolmasından sonra on yıl Selahaddin Zerkub ile yakın dost omuştur. Oğlu Sultan Veled'e göre Mevlâna, kuyumcu Selahaddin'i, Şems'in mazharı olarak bulmuş, coşkunluğu Selahaddin ile birlikte yatışmış¹⁷ ve sükûnete ermiştir.

Mevlâna'nın hayatındaki bu on yıllık olgunluk dönemini, Çelebi Hüsameddin'in talebi sonucu Mesnevî'nin telif edildiği, ömrünün bereketli son on yılı takip etmiştir. Şeyh Selahaddin Zerkub'un dünyadan göç etmesi ile birlikte Mevlâna'nın işareti ile velilik ve halifelik Çelebi Hüsameddin'e

¹⁴ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, Çev. Abdülbâki Gölpmarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayını, Konya, 2001, s. 38-40; Dilaver Gürer, *Mevlâna Celâleddin Rûmî Hayatı ve Düşüncesine "Aşkî Arayış" Eksenli bir Bakış*, Osman Behçet, Mevlâna Celâleddin Rûmî Hayatı ve Yolu, İlavelerle Yayına Hazırlayan Dilaver Gürer, Rûmî Yayınları, Konya, 2007, s. 11; Gürer, *Hız. Mevlâna ve Tasavvuf*, s. 72.

¹⁵ Ocak, *a.g.e.*, s. 83-143; F. Babinger, M. F., Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, Çev. Ragıp Hulusi, Yay. Haz. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 55.

¹⁶ Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevilik*, Hece Yayınları, Ankara, 2015, s. 66-67.

¹⁷ Sultan Veled, *a.g.e.*, s. 70; Bediüzzaman Fîrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2005, s. 130-131.

verilmiştir.¹⁸ Mesnevî'nin yazılışının yegâne amili olan Çelebi Hüsameddin, nezaketli bir kişiydi. İkisinin arasındaki yakın ve samimi ilişki Mesnevî'nin doğuşuna uygun bir ortam oluşturmuştu. Fûrûzanfer'e göre Mevlâna'nın nazarında Çelebi Hüsameddin'in çekim kuvveti, Şems'in çekiminden geri değildir.¹⁹ Mevlâna ile Çelebi Hüsameddin'in bu beraberlikleri de on yıl kadar sürmüştür.²⁰ Çelebi Hüsameddin'in Mevlâna'dan, "süluk adabını ve sufiyenin hakayıkını dervişlere telkin edecek bir Mesnevî vücuda getirmesini"²¹ istemesi üzerine Mevlâna, üzerinde on sekiz beyit bulunan bir varaka çıkararak böyle bir şeyi kendisinin de düşündüğünü dile getirmiştir. Böylece Mevlâna Mesnevî'nin ilk on sekiz beytini kendi el yazısı ile yazmıştır. Toplamda yirmi altı bin beyti geçen Mesnevî'nin yazılışı en az yedi sekiz sene sürmüştür. Mesnevî'nin yazılışı, Mevlâna'nın söylemesi ve Çelebi Hüsameddin'in yazması şeklinde gerçekleşmiştir.

İlmi derinliği, düşünce gücü ve eserleri ile büyük izler bırakan Mevlâna'nın yakın çevresi O'nun vefatından sonra vefa duygusu ile hareket ederek O'nun eserlerini ve düşünce dünyasını yaşatma gayretinde olmuşlardır. Bu tutum O'na nisbet edilen Mevleviliğin ortaya çıkışının temel etmenlerinden birisi olmuştur.

Mevleviliğin Kurucu Aktörleri: Çelebi Hüsameddin, Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi

Mevlâna'nın vefatından sonra ona karşı vefa duygusu ile hareket eden yakın dostları, öğrencileri ve akrabaları arasında özellikle üç önemli tarihi şahsiyet ön plana çıkmıştır. Bunlar Çelebi Hüsameddin, Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi'dir. Bu üç şahsiyet Mevleviliğin kurucu aktörleri olarak onun hatırasını ve emanetini sonraki nesillere aktarmışlardır.

Âsaf Hâlet Çelebi'ye göre²² Mevleviliği Mevlâna ilham etmiş, Çelebi

¹⁸Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 555.

¹⁹Fûrûzanfer, *a.g.e.*, s. 142; Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 51.

²⁰Eflâkî, *a.g.e.*, s. 555.

²¹Çelebi, *a.g.e.*, s. 84.

²²Çelebi, *a.g.e.*, s. 159.

Hüsameddin ihya etmiş, Sultan Veled kurmuş, Ulu Arif Çelebi ise tekit etmiştir. Bu bağlamda, Mevlâna zamanında nüve hâlinde bulunan²³ tarikatın temelleri Çelebi Hüsameddin tarafından atılmıştır. Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled ile başlayan hareketin bütün tarihsel süreçlerinde fiilen rol alan Sultan Veled ise Mevleviliği kurumsallaştıran ve ona derinlik katan teşkilatçı ruha sahip kurucu aktördür. Ulu Arif Çelebi'nin Mevleviliğe en büyük katkısı ise onu geniş coğrafyalara yayarak büyütmesidir.

Mevleviliğin sekiz yüz yıllık tarihinde bu üç kurucu aktörün dışında önemli bazı şahsiyetler de kritik roller üstlenmiştir. Bunların içinde hareketin adap ve erkânını sistemleştiren ve teşekkülünde önemli roller oynayan Pir Adil Çelebi ismi ön plana çıkmaktadır.

Mevleviliğin ortaya çıkışının en büyük amili Mevlâna Türbesi'nin yapılması ile birlikte oluşmaya başlayan merkezi yapılanmadır. Mevlâna Dergâhı, yapılanmaya başlayan Mevlevî dinî grubunun merkezi olmaya başlamıştır. Sultan Veled'in kurumsallaşmaya dönük tasarrufları, iş bölümü ve hiyerarşiye dönük tutumları bu oluşumu şekillendirmeye başlamıştır. Örneğin dergâhta Kur'an okuyanlar, namaz kıldırırlar, Mesnevî okuyanlar, sema meclislerinde besteler okuyup gazel söyleyenler, hizmet edenler, onlara nezarette bulunanlar gibi hizmete yönelik çeşitli yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Hatta Türbede hizmetle meşgul olan tüketici bir kesim ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tüketici kesimin giderlerinin karşılanması için ilk dönemden başlanarak Türbeye zengin vakıflar sağlanmıştır. Sema ritüeli ve musiki de bu merkezîleşmenin unsurları arasına dâhil edilince bir tarikat bütünlüğünün esaslarına ait görüntü netleşmeye başlamıştır. Süreç içinde eklentiler ve yenilenmelerle grupsal yapı mecrasını bulmuş ve bugünkü şekline gelmiştir.²⁴

Tarihsel dönem olarak Anadolu Selçukluları zamanında kurumsal bütünlüğünü kazanmaya başlayan hareket yine Sultan Veled'in gayretleriyle tarihteki yerini almıştır. Mevlevilik asıl hüviyetini ve gücünü

²³ Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 46.

²⁴ Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 72.

ise Osmanlı Dönemi'nde kazanmış ve bu imparatorluğun en önemli birkaç tarikatından biri hâline gelmiştir.²⁵

Mevlâna'nın en yakın dostu ve sırdaşı olan Çelebi Hüsameddin, onun vefatından sonra on iki yıl, Mevlâna'nın halifesi, posta oturanı ve müritlerinin şeyhi oldu. Mevlâna, yaşadığı dönemde eline geçen gelirleri Çelebi Hüsameddin'e vererek müritlerin istihkakını ona dağıttırıyordu.²⁶ Çelebi hem Şems hem de Mevlâna ile iç içeydi. Şems, Hüsameddin Çelebi'yi daima kendi meclisinde bulunduruyor ve kendisi ile görüşmek isteyenlere aracılık ediyordu.²⁷

Çelebi Hüsameddin döneminde Türbe, Mevlâna dostları için bir dergâh gibi olmuş ve Mevlevilerin merkezî mekânı hâline gelmiştir. Türbenin dergâh gibi faaliyet göstermeye başlaması vakıf olgusunu doğurmuştur.²⁸ Çelebi Hüsameddin vakıf suyuyla abdest almadığı hâlde dergâha su getirmiş, vakfa gelir sağlamış ve idaresine nezaret etmiştir. Mevlâna Dergâhı'nın bu yeni sosyal pozisyonu ile birlikte farklı toplumsal statüye sahip bireyler burada yaşamaya başlamıştır. Türbenin imamı, hafızlar ve koruyucular, müezzin, mesnevihan, şeyyadlar, guyendeler (mutrip heyeti) ve türbenin hizmetçileri bunların başında gelmektedir.²⁹

Mevleviliğin teşekkülünde en büyük etken olan Sultan Veled ise, uzun bir ömür yaşamış, Sultanü'l Ulema ile başlayarak Mevlâna'nın hayatı ve Mevlevilikle ilgili bütün süreçleri, şahsiyetleri, olayları ve olguları yakından tecrübe etmiştir. Dede Bahaeddin Veled, Seyyid Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, Baba Mevlâna Celâleddin, Şems-i Tebrizî, kayınpeder Selahaddin Zerkub ve babasının halifesi Çelebi Hüsameddin dönemine ait bütün yaşanmışlıklar, oluşumlar, değişimler ve dönüşümler bu tecrübeye dâhildir. Bu büyük tecrübe onun şahsında, Mevleviliğin kurumsallaşması ve tarihe mal olmasıyla sonuçlanmıştır.

²⁵ Ocak, *a.g.e.*, s. 148-149.

²⁶ Gölpinarlı, *Mevlâna Celâleddin Hayatı Eserleri Felsefesi*, s. 116.

²⁷ Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 36-37.

²⁸ Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 37-38.

²⁹ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. III.

Sultan Veled'in yaşadığı dönemde, göçler ve savaşlar tarihin akışını hızla değiştirmekteydi. Anadolu coğrafyasının toplumsal, kültürel, siyasi ve dinî hayatı da buna bağlı olarak hızlı değişime maruz kalmaktaydı. Bu çalkantılı dönemde Anadolu'ya hâkim olan Moğol idarecileri ile ilişki kuran Sultan Veled, onların teveccühünü kazanmış ve onları kendine mürit³⁰ yapmıştır. Sultan Veled, tasavvufun altın çağında ve tarikatların şekillenmeye başladığı bu belirsizlik döneminde diğer tarikatların kurumsallaşma tecrübelerini görmüş ve bu tecrübeyi Mevleviliğe uyarlamıştır. Mevleviliğin uygulanacağı mekân, düstur ve icra usullerinin³¹ tespitinde en büyük amil Sultan Veled olmuştur. O, Mevlâna'nın makamına oturduğu zaman etrafa halifeler de göndererek Mevleviliği yaymaya çalışmıştır.³²

Sosyal hayatın içinde bir insan olan Sultan Veled'de hayatın gerekçeleri, aşk ve heyecan unsurlarına baskındır. Bu bağlamda girişken, temkinli, mantıklı, düşünerek yol alan ve fırsatları değerlendiren bir karakter olarak Sultan Veled, Mevlâna'nın nüfuzunu doğru yönde kullanmayı becermiş ve Mevleviliği kurumsallaştırmıştır.³³ Ayrıca onun teşkilatçı karakteri ve merasime olan yatkınlığı, kurumsallaştırdığı Mevleviliği sürdürülebilir kılmıştır. Kurumsallaşmayı Mevleviliğin her alanında gerçekleştiren Sultan Veled, halifelik sistemini de yerleşik bir gelenek hâline getirmiştir.

Mevleviliğin kurucu aktörlerinden olan Ulu Arif Çelebi ise çocuk denecek yaşta seyahat etmeye başlamış, kısa süren ömrünün önemli bir kısmını bu seyahatlerde geçirmiştir. Neredeyse bütün Anadolu'yu gezen Ulu Arif Çelebi, gittiği yerlerde halkla temas kurmuş, tasavvufi sohbetler yapmış ve zaviyeler kurmuştur.³⁴ Çelebi döneminde beyliklerin hâkimiyeti altındaki muhitlerde 'mevlevihaneler' açılmıştır. Bu mevlevihaneler

³⁰Hülya Küçük, *Sultan Veled ve Maarifi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2005, s. 35-38.

³¹ Sultan Veled, *Rebabnâme*, Mütercim: Niğdeli Hakkı Eroğlu, Osmanlı Alfabetinden Günümüz Alfabetine Çeviren, Amber Güneysel, Editör-Hazırlayan ve sadeleştiren İsmail Koçak, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2012, Takdim, s. iii.

³² Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 46,55.

³³ Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 46-51.

³⁴Hüseyin Top, *Mevlevi Usûl ve Âdâbi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 279.

Türkmen beylerinin tahsis ettiği zengin vakıflarla beslenmekteydi. Ocak'a göre Mevlevilik bu devirde dikkat çekecek düzeyde bir nüfuza sahip olmadığı hâlde Ulu Arif Çelebi, Batı Anadolu'da yıldızları parlayan gazi Türkmen beylerinin gücünü arkasına almış ve Mevleviliği güçlü bir konuma getirmiştir.³⁵

Mevlevi Mekânları ve Kurumsallaştırdığı Pratikler

Manevi güç olarak Mevlâna'ya, ilmi zemin olarak Mesnevî'ye dayanan Mevlevilik; ritüel olarak "sema"yı, eğitim sistemi olarak da "çile"yi kurumsallaştıran bir tarikattır. Mevlevilikte ön plana çıkan bazı pratikler şunlardır: Musiki, mesnevihanlık, sofra adabı, şeb-i arûs, baş kesme, ayak mühürleme, secde-i şükür, secde-i niyaz, pabucu ters çevirmek. Bu pratiklerden bazıları farklı tarikatlarda da mevcuttur.

Mesnevihanlık geleneği, Mesnevî takriri Şeb-i arûs vb. bazı pratikler ve gelenekler sadece Mevlevilikte bulunmaktadır. Baş kesmek, ayak mühürlemek, secde-i şükran, secde-i şükür ve pabucunu ters çevirmek pratikleri de Mevlevilik geleneğinde ön plana çıkmış olan diğer bazı ritüellerdir.

Özellikle Mevlevilikle özdeşleşen üç kurum bu tarikatı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Bunlar, matbah, sema ve musiki'dir. Bu üç olgu, içerikleri bağlamında önemli sosyolojik perspektifler barındırmaktadır. Mevlevi tarikatının adap ve erkânı (davranış pratikleri) bu üç sahada yoğunlaşmaktadır. Bu yoğunluk birçok özgün kuralı beraberinde getirmiş ve önemli düzeyde kurumsallaşmalar üretmiştir. Kurumsallaşan bu alanlarda hiyerarşi, iş bölümü, rol, statü, disiplin, otorite ve liderlik gibi sosyolojik olgular görünür duruma gelmiştir.

Örneğin kurumsallaşan Mevlevilikte nevniyazdan postnişinliğe kadar devam eden mertebeleri çıkmak büyük bir disiplin gerektirmektedir. Bu disiplin çile yolu ile uygulanmaktadır. Mevlevihanede gerçekleştirilen çile uygulaması iş bölümü başta olmak üzere rol, otorite ve liderlik gibi olguları içermektedir. Her birey belirlenen zaman ve mekânda "on sekiz" hizmet

³⁵ Ocak, *a.g.e.*, s. 151.

içinde kendisi için belirlenen rolü oynamak zorundadır. Her ast, üstünün emirlerini dinlemekle mükelleftir. Değilse zincir kırılmış ve çile yarıda kalmış olur. Bu durum çileye yeniden başlamayı ve aynı süreçleri tekrar yaşamayı zorunlu kılmaktadır. Her makamda kurallar yolu ile tespit edilen bir otorite mevcuttur. Örneğin sema çıkarma sürecinde olan salık “sema dedesi”nin, somat adabını öğrenen salık “kazancı dede”nin otoritesine boyun eğmek zorundadır.

Mevlevilikte pratiklerin uygulandığı Asitaneler ve Mevlevihaneler önemli bir yere sahiptir. Mevlevi tarikatının kendine özgü uygulamaları hücre, semahane, matbah-ı şerif, meydan-ı şerif, Mesnevî kürsüsü, mutrip yeri, izleyici bölümü vb. mekân farklılıklarını ve buna uygun mimari yapılar üretmiştir.³⁶ Mevleviliğin merkez dergâhı olan Asitane-i Aliye (Mevlâna dergâhı), tam teşekküllü bir örnek olarak bütün şekilleri, kapıları, yönleri ve davranış pratiklerine ait uygulama mekânlarını barındırmaktadır.

Mevlevihaneler toplumsal tarihimizde kültürel, siyasi ve ekonomik anlamda derin izler bırakmıştır. Kuruluşundan kısa zaman sonra Osmanlı toprakları başta olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılan mevlevihaneler ilim, sanat, edebiyat, teşrifat usulleri, edep ve terbiye uygulamaları, zerafet ve nezaket kuralları çerçevesinde topluma mal olmuş çok sayıda davranış pratiği geliştirmiştir. Özellikle çile eğitiminin gerçekleştirildiği matbah bölümü, toplumsal pratiklerin kurumsallaştığı ve bir kültür şeklini aldığı manevi bir eğitim yuvasıdır.

Mevlevilik, kuruluş dönemlerinde hem şehir hem de kırsalda faaliyet gösteren bir tarikat olmasına rağmen belli bir zaman sonra şehirdeki gelişmesi kırsala nisbeten daha fazla olmuştur. Bu durumda mevlevihaneler, diğer tarikat dergâhlarına nispeten şehir kültürü ile daha çok yoğrulmuş ve bu kültüre uygun davranış kalıpları daha çok geliştirmiştir. Şehirlerin elit tabakasının mevlevihanelerin müdavimi olması ve eğitim sisteminde dinî terbiyenin yanında yabancı dil ve güzel sanatlara

³⁶Sâfi Arpaguş, *Mevlevilikte Manevi Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015., s. 89.

ağırlık verilmesi buralarda önemli sanatçıların yetişmesini sağlamıştır. Şiir ve musiki ağırlık verilen alanların başında gelmektedir.³⁷ Mevleviliğin şehir kültürü ile iç içe olması Mevlevilerin giyim şekillerine, davranış kalıplarına ve konuşma tarzlarına yansımıştır. Mevleviliğin şehir hayatında gelişmeye başlamasıyla birlikte bu tarikate ait davranış pratikleri sosyal çevreye doğrudan veya dolaylı olarak etki etmiştir. Anadolu'nun sosyal tarihinde nezaket, kibarlık, kurallara bağlılık, itaat vb. davranış kalıplarının gelişmesinde Mevlevi kültürünün önemli etkisi olmuştur.

Birey-grup ilişkilerinin canlı şekilde yaşandığı, iş bölümü, hiyerarşi, otorite ilişkileri, itaat uygulamaları ve buna bağlı gelişen terbiye sisteminin tüm yönleriyle şekillendiği bir mekân olarak mevlevihaneler, hem toplumsal ve siyasi muhitten etkilenmiş hem de toplumsal ve siyasi hayatı etkilemiş ve yönlendirmiştir.

Mevleviliğe özgü önemli bir mekân olan matbah, Mevlevi dergâhlarında yemek pişirilen mutfaktır. Mevlevilikte önemli bir "alt grup kültürü" olarak şekillenen matbah, sadece yemeğin pişirildiği bir mekân değil aynı zamanda manevi eğitimin (seyr ü süluk) uygulandığı bir eğitim öğretim yuvasıdır. Matbah, Mevlevi dervişlerinin bin bir günlük çilesinin doldurulduğu sembolik/kutsal bir mekândır. Mevlevi tarikatında muhibbanın derviş olabilmesi ve kazancı makamına yükselebilmesi ancak matbah-ı şerifteki gerekli vazifeleri eksiksiz yerine getirmesi ve bu yöndeki seyr ü sülukunu tamamlaması ile mümkündür.³⁸ Matbah-ı şerif, Mevleviliği diğer tarikatlardan ayıran kendine özgü geniş bir kültürü barındırmaktadır. Mevlevi tarikatının davranış pratikleri (adap ve erkânı) çerçevesinde şekillenen matbah kültüründe insana hizmet, fedakârlık, gayret, sabır, çile, sorumluluk³⁹ hiyerarşi, disiplin ve iş bölümü gibi birey-grup ilişkilerini ilgilendiren sistemler ve kurumsallaşmalar bulunmaktadır.

³⁷Kuş, A.- Dıvarcı, İ.- Şimşek F., *Türkiye Mevlevihaneleri* Fotoğraf Albümü, Danışman ve Metin Yazarı, Haşim Karpuz, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2005, s. 23.

³⁸Cemal Kurnaz, Bir Mevlevi Dervişinin Matbah İzlenimleri, *Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni Bildirileri*, 15-17 Aralık, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 442.

³⁹ Arpağuş, a.g.e., s. 124.

Mevlevi dergâhının ruhu olan matbah-ı şerifde⁴⁰ çile çekmenin hedefi buraya bilgi, görgü ve mevlevilikle ilgili diğer pratikler açısından ham olanların manevi olarak olgunlaşmış bir hâle gelmesidir.

Matbahta otorite ilişkileri çok belirgindir. Burada sıkı bir hiyerarşi bulunmaktadır. Tekkenin şeyhi olan sertabbah; dergâhın sorumlusu, mümessili ve manevi düzeninin müessisidir.⁴¹ Dervişler bir okul ve kutsal ocak olan bu matbahta olgunlaşmaktadır.⁴² Zira sofranın (sımat/somat) kuruluşundan yemekten sonraki gülbanklara kadar devam eden davranış pratiklerinin tamamı kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Sofranın kurulacağı yer, somatın büyüklüğü, kaşıkların diziliş şekli, canların somata daveti, tencerenin kapağının açılışı, yemek başlangıcında çekilen gülbank, baş kesmeler ve besmelenin çekilişi gibi uygulamaların tamamında belirlenmiş kurallar öğretilmekte ve uygulanmaktadır. Bu uygulamalarda genellikle kıdem sırasına dikkat edilmektedir. Yani sonradan gelenler tecrübe sahibi olanların sözünü dinlemektedir.

Mevlevi tarikatında manevi eğitimin temeli⁴³ olan çile, diğer tarikatlarda kırk gün (erbain) olarak uygulanan inziva, halvet, uzlet, riyazet ve yalnızlık gibi tercihi meşakkat ve mahrumiyet sürecinden farklıdır. Binbir gün devam eden Mevlevi çilesi halvet ve uzletteki daraltılmış alandan çok, nispi mekânsal genişliğin var olduğu, birey-grup ilişkilerinin bir disiplin içinde devam ettiği uzun süreli bir eğitim sürecidir. Çile sıkı bir askerî disiplin gibi görünen ama aslında hikmet ve tevazunun iç içe olduğu⁴⁴ bir eğitim sistemidir. Bu eğitim sürecinde bireye rıza, sabır ve metanet gibi olgunluğa işaret eden davranış kalıpları kazandırılmaktadır.

Mevleviliğin manevi temellerini şekillendiren pratiklerden bir diğeri ise Mesnevî'nin okunması, anlaşılması, doğru yorumlanması ve içindeki rehberlik edici ilkelerin ortaya çıkarılmasıdır. Mesnevihanlık kurumu

⁴⁰ Ş. Bârihüdâ Tanrıkorur, Bir Eğitim Mîmârîsi: Mevlevi Matbah-ı Şerifi, I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, Tebliğler, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1988, s. 271-273.

⁴¹ Abdûlbâki Gölpınarlı, *Mevlevi Âdâb ve Erkânı*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 51.

⁴² Mehmet Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 220.

⁴³ Arpaguş, a.g.e., s. 158-159.

⁴⁴ Çelebi, a.g.e., s. 97- 98.

Mevleviliğin tarihsel süreci içinde kurumsallaşmıştır. Tarihte Mevlevihanelerde, dergâhlarda ve camilerde Mesnevî kürsüleri kurulmuştur. Süreçle birlikte Mesnevî okuyan elit ve ilmî bir grup ortaya çıkmış ve bu grup mesnevihan olarak adlandırılmıştır. Bazı dönemlerde Mesnevî'nin tamamını ezberleyen *Mesnevî hafızları* da bulunmaktaydı.⁴⁵

Mesnevihanlık, kurumunun banisi Çelebi Hüsameddin'dir.⁴⁶ O, belli zamanlarda Mevlâna muhiplerine Mesnevî takriri yapmaktaydı. Mesnevihanlık Sultan Veled döneminde yerleşik bir kurum hâline gelmiştir.

Mevlevi hareket ile özdeşleşen en önemli pratik semadır. İslam dünyasında Mevlâna'dan önce var olan sema, Mevlâna ile birlikte yaygınlaşmış ve Mevleviyye ile özdeşleşen bir ayin hâline dönüşmüştür.⁴⁷ Mevlevilerde sema, müridin/salikin aşk ve cezbesini ortaya çıkaran bir ritüeldir. Mevleviliğe intisap eden her muhip, süreç içerisinde sema etmeyi öğrenmektedir.

Sema, sembolik anlamda, kâinatın oluşumunu, insanın âlemdeki dirilişini, Allah'a olan aşkın dışı vurumunu, kulluğun idrakini ve insan-ı kâmil olmaya doğru yönelişini ifade etmektedir. Mevleviler semayı, müridin tevhide ulaşması, "miraç"ın provası ve kurbiyetin kendisi⁴⁸ olarak görmektedir.

Mevlâna sema yapmıştır.⁴⁹ O sema esnasında konuşmakta, fetva vermekte ve başkalarıyla diyalog kurmaktaydı.⁵⁰ Mevlâna özellikle aşk ve heyecanda yoğunlaştığı anlarda sema yapardı. Sevinç veya keder anları

⁴⁵ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 373.

⁴⁶ Semih, Ceyhan, *Mesnevî*, İslam Ansiklopedisi, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s. 325-334.

⁴⁷ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 85; Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Müzik ve Sema*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 129-215; Semih Ceyhan, *Sema*, İslam Ansiklopedisi, c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, s. 455-457.

⁴⁸ Mim Kemal Öke, *Dervişin Sema Defteri*, Sufi Kitap, İstanbul, 2016, s. 18.

⁴⁹ Uludağ, a.g.e., s. 257.

⁵⁰ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan sonra Mevlevilik*, s. 350.

hatta en ufak bir his ve çağrışım⁵¹ O'nu semaya sevk etmekteydi. Mevlâna sema yaparken irticali olarak beyit söylemekte⁵² ve etrafındaki müritleri hemen bunları not etmekteydi. Bu anlamda Mevlâna zamanında yapılan sema, daha içten, spontane ve genelde aşk ve heyecan anlarının yansımaları olan bir davranıştı.

Mevleviliğin ayırt edici bir diğer özelliği ise musikidir. Musiki, Mevlevi tarikatının önemli sacayaklarından olan sema ayininin vazgeçilmez bir unsurudur. Ayinin bütün pratikleri düzenli müzik çerçevesinde icra edilmektedir. Bu amaçla bestelenmiş müzikler ve bu müziğe dayanan kurallar semadaki ahengi sağlamaktadır. Türk tasavvuf ve sanat müziğinin eserleri sema ayinlerinin ayrılmaz parçalarıdır.

Mevlevi musikisinin sembol enstrümanı "ney"dir. Mevlâna zamanında rebab çalınıyordu. Sonradan Ney ve Kudüm, Mevlevi müziğinin özel icra vasıtaları hâline gelmiştir.⁵³

Mevlevi dini hareketinde "otorite" önemli bir sosyolojik olgu olarak ortaya çıkmıştır. Max Weber'e göre toplumsal eylemleri anlamının yolu "yorumlama"dır. Weber, toplumsal eylemlerin yönünü ve sonuçlarını açıklarken oluşturduğu "ideal tip" kavramlaştırmasını bir yöntem olarak kullanmakta ve böylece tarihsel olayları ve bireysel/grupsal davranışları anlama yoluna gitmektedir. Toplumsal eylemleri tipleştirerek kavramsallaştıran Weber, dört çeşit eylem tipinden bahsetmektedir. Bunlar; araçsal-rasyonel eylem, değer-rasyonel eylem, geleneksel eylem ve duygusal eylemdir.⁵⁴ Örneğin bir toplumsal eylem çeşidi olarak "otorite" olgusunu tipleştiren Weber'e göre üç tip otorite bulunmaktadır. Bunlar, geleneksel otorite, akılcı-hukuksal otorite ve karizmatik otoritedir.⁵⁵ Dinî, siyasi, hukuki vb. tarihî ve toplumsal otoritelerin tamamı bu ideal tiplerden

⁵¹ Eva de Vitray Meyerovitch, *Konya Tarihi ve Hz. Mevlâna*, Çev. Melek Öztürk, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 1998, s. 120.

⁵² Eflâkî, *a.g.e.*, s. 219-447; Lewis, *a.g.e.*, s. 218-323.

⁵³ Top, *a.g.e.*, s. 333; Gölpınarlı, *Mevlevi Âdâb ve Erkânı*, s. 45.

⁵⁴ Turner J., H. vd., *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, Çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2013, s. 217-220.

⁵⁵ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, Deniz Yayınları, İstanbul, 2008, s. 404-409.

birine irca edilerek konumlandırılmaktadır.

Kurumsallaşan tarikatlarda günümüze dek süren hiyerarşiye dayalı ilişki sisteminde 'şeyhlik' konumuna ait otoritenin iki kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi silsile, ikincisi ise bilgi, keşif veya keramete dayalı manevi kuvvettir. Silsilede kan bağı veya intisap esastır. Burada ya Hz. Peygamber'e kan bağı ile bağlı olmak veya İslam'ın tarihselliği içinde kuvvetli izler bırakan herhangi bir evliyanın otoritesine kan bağı veya manevi intisap ile dayanmak gerekmektedir. Bu iki otorite türü Weber'in otorite türleri içinde bir yere konumlandırıldığında silsilenin geleneksel otoriteye, bilgi, keşif ve keramete dayalı manevi kuvvetin ise karizmatik otoriteye karşılık geldiği söylenebilir.

Güncel tarikat kurumsallaşmalarında keşif ve keramete dayalı otoriteden silsileye bağlı otoriteye doğru bir evrilmenin yaşandığı görülmektedir. Silsile, geleneksele ait devamlılığı ve şekilselliği sürdürebilir kılmakla birlikte, manevi güç ve işlevsellik açısından yetersiz kalmaktadır.

Günümüzün kurumsal tarikat yapılanmalarında, güçlü manevi şahsiyetler (karizmatik otorite) etrafında şekillenen ilişki biçimleri, yerini formel bir yönetici-takipçi ilişkisine⁵⁶ bırakmaktadır. Bu tarihsel olgu, Mevlevilik açısından farklı değildir. Mevlâna'nın kendi otoritesinin kaynağı bilgi, keşif ve keramet olduğu hâlde, kendisinden sonraki Mevleviliği temsil eden takipçileri açısından Mevlâna'nın soyundan gelmiş olmak önem kazanmıştır. Ancak kaynağı ne olursa olsun Mevlâna'dan sonraki yönetsel süreç Weber'in deyişiyle 'karizmanın rutinleşmesi' sürecine girmiş ve günümüzde özellikle temsil ettiği ritüeller açısından 'geleneksel' diyebileceğimiz bir otorite tipine dönüşmüştür. Mevlâna'ya kan bağı ile bağlı olmanın şeyhlik (makam çelebiliği) için yeterli olduğu bu tarikatte otorite makamının aynı düzeyde bir karizmayı içerip içermediği tartışma konusudur.

Mevlâna'da var olan karizmatik otoritenin, günümüze dek süren makam çelebilerinin tamamında var olduğunu ifade etmek mümkün görünmemektedir. Kurucu aktörler olarak Çelebi Hüsameddin, Sultan

⁵⁶ Fulya Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*, Hil Yayın, İstanbul, 1990, s. 66.

Veled ve Ulu Arif Çelebi'de var olan kısmi karizmatik otoritenin sekiz yüz yıllık süreçte bazı makam çelebilerinde de bulunması olasıdır. Fakat teamülün geleneksel otoriteden yana olduğu bilinmektedir.

Mevleviliği sistem olarak diğer tarikatlardan farklı kılan özelliği, daha fazla iş bölümüne sahip olmasıdır. Farklı hiyerarşiler ve roller içeren Mevlevilikteki iş bölümü, yüzyıllar boyunca mevlevihanelerin sosyal ortamlarında oluşmuş ve pratiğe aktarılmıştır. Özellikle çile uygulamasının gerçekleştiği matbah bölümü, Mevleviyye'deki iş bölümünün en belirgin olduğu sosyal mekândır.

Mevlevilik dinî hareketinin kurumsal yapılanmasında iki türlü örgütlenme ve iş bölümü görülmektedir. Birincisi, Konya dergâhının merkez olduğu; İslam coğrafyasına yayılan, şeyh, derviş, müntesip ve muhip düzeyinde işleyen; otorite, koordinasyon, iş birliği, hiyerarşi, statü ve roller içeren grubun genel tablosuyla ilgili iş bölümü türüdür. İkincisi ise yereldeki dergâhların (özellikle asitanelerin) kendi kurumsal yapılanması ve iç işleyişi ile ilgili olan, sıkı kurullarla disipline edilmiş bir ahlak ve eğitim sistemine ait örgütlenme ve iş bölümü türüdür. Mevleviliğin hem bir sisteme bağlanmış olan bütünsel örgütlenme düzeyi hem de yerel kurumsal yapılanmalara (asitaneler) ait iş bölümleri ile Weber'in işin uzmanlaştırılması bağlamında türdeş kabul ettiği iki örgütlenme ve iş bölümü türü arasında (amaç ve içerik hariç) benzerlik kurmak mümkündür.

Mevlevi dinî grubunun özellikle dergâhlarda işleyen ve on sekiz hizmet esasına dayalı iş bölümü formu ile Durkheim'in farklılaşma sonucu ortaya çıktığını ifade ettiği organik dayanışmaya dayalı iş bölümü formu arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Modern dönemlerde işin uzmanlık alanlarına göre bölünmesi, insanların birbirlerine bağımlı hâle gelmesi yani her bireyin, başka meslekten kişilerin arzettiği mal ve hizmetlere gereksinim duyması olgusu, aslında mevlevihanelerin sosyal ortamının rutin işleyişidir. Durkheim'in iş bölümü konusunda yaptığı asıl vurgu, bu olgunun ürettiği ahlaki sonuçlarla ilgilidir. Çünkü O'na göre iş bölümünün bireysel egoizmi, acımasızlığı ve yetkiyi kısıtlayan toplumun dayanışması

üzerindeki etkisi önemlidir.⁵⁷ Mevlevihanelerde uygulanan iş bölümünün Mevlevî dinî grubunun sosyal ortamında iyi ahlaka dönük sonuçlar ürettiği ve grubun dayanışması üzerinde olumlu etkiler bıraktığı bilinmektedir.

Güncel Mevlevilik

Mevlevilik dinî hareketinin kapitalizm, sekülerleşme, sanayileşme ve çoğulculuk olgularının etkisi ile geleneksel karakterinden farklı bir forma yani kurumsallıktan bireyselleşmeye doğru evrildiği bilinmektedir. Günümüz Mevlevî dinî grubu, kentleşme, modernleşme ve küreselleşme olgularının etkisi ile yapısal bir dönüşüm yaşadığı hâlde geleneksel özünden tamamen kopmamıştır. Bununla birlikte Mevlevilikteki güncel otorite ilişkileri geleneksel kalıplarından farklılaşmıştır. Geleneksel Mevlevilikteki merkezî otorite yerini adem-i merkeziyetçi bir yapıya bırakmıştır. Mevleviliğin yeni bir form kazanmasında Mevlevihanelerin kapatılması, Mevlevî kıyafetlerinin yasaklanması, kovuşturmaların yaşanması ve vakıf mallarının devri gibi bazı siyasal tutumlar rol oynamıştır.

Türkiye ve Konya kenti açısından ekonomik, toplumsal ve kültürel bağlamları bulunan Mevlevî dinî grubunda, görüntü ile gerçek arasında bir boşluk olduğu görülmektedir. Reklam ve turizm etkinliklerinin aracı hâline getirilen Mevlâna ve sema, yerel ve ulusal düzeydeki sosyal, sivil ve dinî grup iktidarları tarafından araçsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda örgütlü çeşitli kuruluşlar ve gruplar, Şeb-i Arûs Törenleri'ni faaliyetlerinin hareket ve reklam alanı hâline getirmektedir.

Geleneksel Mevleviliği doğuran temel bazı sebepler, güncel ve popüler Mevleviliğin de ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir. Bunların başında, harekete ilham kaynağı olan Mevlâna Celâleddin-i Rumi'nin karizmatik kişiliği gelmektedir. Mevlâna, yaşadığı çağda çevresini etkileyerek ölümünden sonra fikirlerinin kurumsallaşmasının temel dinamosu olduğu gibi modern ve postmodern dönemlerin sorunlarına çözümler sunan metinleriyle de popüler Mevleviliğin ve kendisiyle ilişkili kişi ve grupların

⁵⁷Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s.357.

ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir.

Çağdaş dönemin toplumsal şartları, inanç krizleri ve psikolojik çıkmazları, insan maneviyatına dönük evrensel önerileri ile ön plana çıkan Mevlâna'yı gündeme getirmektedir. Mevleviler, Mevlâna ile birlikte Mevleviliği de çağa taşımaktadır. Gruba mensup Mevlevilere göre modern çağın bireyine ait ruhsal boşluklar, Mevlâna ve Mevleviliği popülerleştiren en temel etmenlerden biridir.

Öte yandan geleneksel Mevleviliğin devamı sayılan popüler Mevleviliğin ortaya çıkışında ve bugüne gelişinde, geleneğin yaşayan mensuplarının büyük payı vardır. Günümüz Mevlevileri, modern yaşamın, bireyler açısından manevi bir dünyanın oluşumunu engelleyici koşullarına rağmen, Mevlâna'ya karşı büyük bir vefa göstererek Mevlâna, sema ve Mesnevî gibi temel değerleri büyük bir sebat, sabır ve gayretle tekrar gün yüzüne çıkarmışlardır. Sema ve Mevlâna'daki görünürlük Mevlevilerdeki müntesip sayısının artışı da beraberinde getirmiştir.

Ancak, popüler Mevleviliğin şekillenişinde inanç, itikat ve geleneksel saikler kadar güncel, maddi ve toplumsal bazı etkenler de rol oynamaktadır. Mevlevi gruplarına ve grupların üyelerine göre değişebilen statü, prestij, maddi gelir, tanınma vb. gibi dünyevi olarak tanımlanabilecek beklentiler ya da etkenler popüler Mevleviliği üreten sebeplerden bazılarıdır.

Şeb-i Arûs ve sema günümüzde Mevleviliğin görünen iki popüler yüzüdür. Hükümetler, Şeb-i Arûs törenlerini kültürel bir öge olarak kabul etmekte, reklamını yapmakta ve dış dünyaya ulusal ve kültürel bir sermaye olarak sunmaktadır. Yine bunların ortaya çıkardığı koşullar içinde çeşitli ticari örgütlenmeler, sivil toplum oluşumları Mevleviliği popülerleştiren ve sürekliliğini sağlayan kurumsal gelişmeler olarak sıralanabilir. Günümüz Mevlevileri devletin bu yöndeki kültürel politikalarının taraftarları, kısmi uygulayıcıları ve bazı kararlarda partnerleri olarak görünmektedir.

Öte yandan Türkiye'de sema ritüeli, çeşitli kültürel etkinliklerde, düğünlerde ve hatta eğlence mekânlarında sıkça görülmektedir. Sema, yüzyıllar boyunca sadece mevlevihanelere özgü bir zikir ve ibadet şekli

olarak uygulanırken bugün birçok ortamda icra edilir hâle gelmiştir.

Mevlâna postmodern dönemlerde Batı'da popüler bir figür olarak ortaya çıkmıştır. Modern hayatın koşulları başta Batı toplumlarında olmak üzere bireylerin gündelik hayatını etkileyen; çeşitli sosyal bilimcilerin 'yabancılaşma', 'anomi' ya da 'anlam krizi' gibi kavramlaştırmalarla işaret ettiği moral boşluklar/krizler üretmiştir. Din ve kaynağını dinden alan çeşitli ritüeller bu krizi aşma araçlarından birisi olarak kullanılması sonucunu vermiştir. Mevleviler modern dönemlerin bu belirsiz durumlarına ve anlam krizlerine karşı dinin kimlik inşa edici rolüne inanmakta ve bu belirsizliklerin Mevlâna'nın yaklaşımları üzerinden aşılabileceği kanaatini taşımaktadırlar. Farklılaşan ve küreselleşen çağdaş sanayi kültürünün (Batı medeniyeti) çıkmazlarına vurgu yapan Mevlâna sevenleri, çıkış yolu olarak Mevlâna'nın mesajlarına dikkat çekmektedirler.⁵⁸ Mevleviler Mevlâna'nın, insanlığın özellikle de Batı toplumlarının çıkmazlarına karşı çare üreten bir figür olduğu kanaatindedirler.⁵⁹

Mevlâna ve semanın popülerliği ve uluslararasılaşması Mevlevilik geleneğinde olmayan bazı sonuçlar da üretebilmiştir. Örneğin bazı kişi ve grupların; kadın-erkek bir arada sema yapması bunlardan bir tanesidir. Mevlevilere göre sekiz yüz yıllık Mevlevi tarihinde kadınlar ve erkekler hiçbir zaman bir arada sema yapmamıştır. Mevlâna'nın yaptığı semaya kadınlar katılmamış, sadece seyirci olmuştur. Mevlevi gelenekte kadınların kendi aralarında sema yapmasına bir engel bulunmamaktadır.

Günümüz Mevleviğinde "Çelebilik" konumu resmî bir unvan olarak mevcut olmasa da geleneksel otorite gayr-ı resmi olarak devam etmektedir. Uzun tarihsel geçmişinde her zaman merkezî iktidar ile sıkı ilişki içinde bulunan Mevlevilik, böylece merkezî ve kurumsal olan otoritesini

⁵⁸ Abdullah Öztürk, Modern İnsanın Buhranlarına Hz. Mevlâna'nın Mesajları, *Mevlâna'nın Düşünce Dünyasından* Der. Nuri Şimşekler, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2004, s. 225- 231.

⁵⁹ Yakup Şafak, Dünya Mevlâna'ya Her Zamankinden Daha Fazla Muhtaç, *Mevlâna'nın Düşünce Dünyasından* Der. Nuri Şimşekler, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2004, s. 233.

süreklileştirmiştir. Fakat günümüzde böyle bir resmi unvan olmadığı için Çelebilik makamı tarihsel durumuna göre daha zayıf ve daha adem-i merkezîyetçi bir otorite yapılanmasına doğru evrilmiştir.

Mevlevilikte bin bir günlük çileden sonra elde edilen postnişinlik (dedelik, şeyhlik) ünvanı, Cumhuriyet Dönemi'nden sonra Makam Çelebisinin tasvipleri ile çeşitli kriterler ölçü alınarak verilmeye başlanmıştır. Modern dönemlerin sosyal ortamları çile uygulamasına imkân tanımamaktadır. Çile mekânları olan tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte bütün tarikatler gibi Mevlevilikte de çile uygulamasına son verilmiştir. Bunun yerine makam çelebisi, uygun gördüğü kişilere on sekiz gün, 'on sekiz hizmet'i sembolik olarak yaptırdıktan sonra icazet (destar) vermektedir. Bu hizmet uygulamalarının mekânı ise genellikle Mevlâna dergâhı olmaktadır.

Çağdaş Mevleviliğin tesir sahası ve müntesip sayısına bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesi ile birlikte Mevleviliğin eski parlak dönemlerini geride bıraktığı görülmektedir. 1925 yılı, Mevlevilik tarihi için bir milat olmuştur. Tekke ve Zaviyeler Kanunu bütün tarikatları etkilemekle beraber Mevlevilik açısından neredeyse yok oluşun adı olmuştur. Bu kanunla birlikte yüzyıllarca devletin en prestijli tarikatı olan Mevlevilik kendi kabuğuna çekilmiş ve hiçbir zaman eski parlak dönemini yakalayamamıştır.

Nisbeten uzun sayılabilecek bir sinme ve içe kapanma döneminden sonra (1950'den itibaren) gün yüzüne çıkmaya başlayan Mevleviliğin tesir sahası bugün Mevlâna ve semaya endeksli olarak değişmektedir. Son yıllarda Mevlâna ve semaya olan ilgi dolaylı olarak Mevleviliği de tekrar gündeme getirmiştir. Fakat bu ilginin mevcut yoğunluğu, Mevleviliğin tesir sahasını ve müntesip sayısını hiçbir zaman dikkat çekecek bir düzeye taşımamıştır.

Sonuç

Mevlâna'nın vefatından sonra ona nisbet edilerek kurulan Mevlevilik dini hareketinin ortaya çıkışında tarihsel, sosyo kültürel, psikolojik vb. birçok etmen rol oynamıştır. Mevlâna bağlularının ona karşı gösterdikleri

vefa bu etmenlerin başında gelmektedir. Mevlâna hayatta iken ona öğrencilik yapan bağlıları O'nun vefatı ile birlikte bir araya gelerek O'nun adına toplumsal bir hareket kurmuşlardır. Yüzyıllarca yaşamaya devam eden bu toplumsal hareket, bugün modern dünyanın biçimsel kalıplarına uygun yeni bir form içinde varlığını sürdürmektedir.

Modernleşme, bireyselleşme ve çoğulculuk olgularının kurumsal dinî yapıları atomize etmesi, kurumsallaşma tecrübesi yüksek olan Mevlevilik üzerinde büyük bir iz bırakmıştır. Buna rağmen Mevlâna bağlıları ona olan vefalarından hareketle bu kurumsal yapıyı yaşatmaya devam etmektedirler.

Mevlâna Celâleddin-i Rumi'nin karizmatik kişiliği, onun çağdaş dönemlerin sorunlarına çözümler sunan metinleri, modern çağın bireyine ait ruhsal boşluklar ve yaşayan Mevlevilerin çabaları, popüler Mevleviliği var etmeye devam eden bazı temel etmenlerdir. Çağdaş dönemin toplumsal şartları, inanç krizleri ve psikolojik çıkmazları, insan maneviyatına dönük evrensel öneriler sunan Mevlâna'yı gündeme getirmekte ve buna bağlı olarak Mevlevilik de görünür olmaya devam etmektedir. Fakat çağdaş dönemlerde Mevlevilikten çok Mevlâna'nın ön planda olduğu görülmektedir. Mevlâna'ya olan bağlılık ve Mevlâna sevgisi kurumsal Mevleviliğin inisiyatifi dışında gelişen bir olgu hâline gelmiştir.

Yüzyıllarca Mevlevilik tarikatının dışa açılan yönleri olan Mevlâna, sema ve Mesnevî olguları günümüzde artık anonimleşmiştir. Bu üç realite, Türkiye'nin yurt içi ve yurt dışındaki imajının araçları hâline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu üç unsuru tarih ve kültür araçları olarak kullanmaktadır. Şeb-i Arûs törenleri ise devletin inisiyatifinde yürütülmektedir. Bu törenler, özellikle son yıllarda devlet yöneticilerinin ve siyasal figürlerin fikir beyan ettiği ve kitlelere mesajlar verdiği bir alana dönüşmüştür.

Kaynakça

Arpaguş, Sâfi *Mevlevilikte Manevi Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.

Atacan, Fulya, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*, Hil Yayın, İstanbul, 1990.

Babinger, F.- Köprülü, M. F., *Anadolu'da İslamiyet*, Çev. Ragıp Hulusi, Yay. Haz. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

Baykan, Erdal, *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlâna*, Bilge Adam Yayınları, 2005.

Ceyhan, Semih, Mesnevî, İslam Ansiklopedisi, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

Ceyhan, Semih, Sema, c. 36. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Çelebi, Asaf Hâlet, *Mevlâna ve Mevlevilik*, Hece Yayınları, Ankara, 2015.

Eflâki, Ahmet, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

Fürûzanfer, Bediüzzaman, *Mevlâna Celâleddin*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2005.

Gölpınarlı, Abdûlbâki, *Mevlevi Âdâb ve Erkânı*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2006.

Gölpınarlı, Abdûlbâki, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2006.

Gölpınarlı, Abdûlbâki, *Mevlâna Celâleddin Hayatı Eserleri Felsefesi*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2015.

Gürer, Dilaver, *Hiz. Mevlâna ve Tasavvuf*, Konya, Altınkaynak Grubu, 2015.

Gürer, Dilaver, *Mevlâna Celâleddin Rûmî Hayatı ve Düşüncesine "Aşk Arayış" Eksenli bir Bakış*, Osman Behçet, Mevlâna Celâleddin Rûmî Hayatı ve Yolu, İlavelerle Yayına Hazırlayan Dilaver Gürer, Rûmî Yayınları, Konya, 2007.

Hidâyetoğlu, A. Selâhaddin, *Hazret-i Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî Hayatı ve Şahsiyeti*, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2016.

Konur, Himmet, *Mevlâna, Tasavvuf ve Ahlâk*, Mevlâna ve İnsan Sempozyum Bildirileri, Yay. Haz. Mehmet Şeker vd. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

Kurnaz, Cemal, *Bir Mevlevi Dervişinin Matbah İzlenimleri*, Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni Bildirileri, 15-17 Aralık, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Kuş, A.- Dıvarcı, İ.- Şimşek F., *Türkiye Mevlevihaneleri Fotoğraf Albümü*, Danışman ve Metin Yazarı, Haşim Karpuz, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2005.

Küçük, Hülya, *Sultan Veled ve Maarifi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2005.

Küçükdağ, Yusuf, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2000.

Lewis, Franklin, D., *Mevlâna Geçmiş ve Şimdi Doğu ve Batı*, Çev. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010.

Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

Meyerovitch, Eva de Vitray, *Konya Tarihi ve Hz. Mevlâna*, Çev. Melek Öztürk, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 1998.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Öke, Mim Kemal, *Dervişin Sema Defteri*, Sufi Kitap, İstanbul, 2016.

Önder, Mehmet, *Mevlâna ve Mevlevilik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Öztürk, Abdullah, *Modern İnsanın Buhranlarına Hz. Mevlâna'nın Mesajları*, Mevlâna'nın Düşünce Dünyasından Der. Nuri Şimşekler, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2004.

Sipehsâlâr, Feridun bin Ahmed, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, (Sipehsâlâr Risalesi), Çev. Tahsin Yazıcı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Konya ve Mühlakati Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayını, Konya, 2001.

Sultan Veled, *Rebabnâme*, Mütercim: Niğdeli Hakkı Eroğlu, Osmanlı Alfabesinden Günümüz Alfabesine Çeviren, Amber Güneysel, Editör-Hazırlayan ve Sadeleştiren İsmail Koçak, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2012.

Şafak, Yakup, *Dünya Mevlâna'ya Her Zamankinden Daha Fazla Muhtaç*, Mevlâna'nın Düşünce Dünyasından Der. Nuri Şimşekler, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2004.

Tanrikorur, Ş. Bârihüdâ, *Bir Eğitim Mîmârîsi: Mevlevî Matbah-ı Şerîfi*, I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, Tebliğler, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1988.

Top, Hüseyin, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Turner J., H. vd., *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, Çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2013.

Uludağ, Süleyman, *İslam Açısından Müzik ve Sema*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, Deniz Yayınları, İstanbul, 2008.